

BARTUCZ LAJOS (1885–1966): SEMMEIWEIS IGNÁC (1818–1865) NÉGYSZERI EXHUMÁLÁSA¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

Az exhumálás szó szerinti értelemben, ellentétben az inhumálással, emberi hullák, hullarészek, csontvázak és egyéb maradványok kihantolását, földből, vízből való tervszerű, hiteles kivételét, megmentését jelenti. Történhet valamilyen kegyeleti célból (pl. áthelyezés, díszsírba temetés, temető kiürítés), vagy valamilyen bűnügyi vizsgálat kiegészítésére (pl. a tettes vagy az áldozat személye és a halálok hiteles megállapítása céljából); történhet történelmi személyek, események hitelesítésére, rekonstruálására (pl. az eseményben szerepet játszott személyek számának, nemének, életkorának, arcvonásainak, sérüléseinek, kóros jellegeinek és egyéb körülményeinek tüzetes és hiteles meghatározása stb.)

Állati maradványok, művészeti emlékek, épületek, régészeti tárgyak kiásására, feltárására nem használjuk az exhumálás megjelölést, noha lényegileg ezek is ide tartoznak. Sőt egyes esetekben szorosan kapcsolódnak is az exhumálásokkal, és becses adatokkal egészítik ki azokat. Hasonló megítélés alá esnek az embertani ásatások is, ha azoknak nincs speciális személyi agnoszkálási céljuk.

Az emberi maradványok exhumálása tehát magában foglalja a hitelesítést, a személyazonosság pontos meghatározását is, vagyis agnosztikálással, identifikálással is kapcsolatos, ami viszont egész sor, esetről esetre változó tudományos vizsgálatot követel. Így az antropológián mint központi tudományon kívül különböző fontosságú szerepet játszik itt a patológia, kémia, szövettan, fiziológia, röntgenológia, régészet, történelemtudomány, ikonográfia, sőt a zoológia, botanika, mineralógia stb. is, hogy csak a fontosabbakat említsem.

Az ilyen ún. „tudományos” exhumálás tehát lényegesen különbözik a temetőigazgatóságok által síráthelyezéskor, temető kiürítéskor végezni szokott közönséges exhumálásoktól, amelyek többnyire megelégszenek azzal, hogy a sírban talált hulla- vagy csontmaradványokat egészségőr jelenlétében lapáttal összekaparják és minden rendszer nélkül koporsóba rakják. Ilyenkor természetesen nemcsak megsérülhetnek, de össze is keveredhetnek, sőt el is veszhetnek a csontváz apróbb részei (pl. kéztőcsontok, ujjpercek, kihullott fogak stb.). Sőt már elkorhadt koporsójú szomszédos sírokból, régebbi temetkezésekből hozzájuk keveredhetnek idegen csontvázrészek, amit exhumálásaim alkalmával elég gyakran tapasztaltam. Mindez a hitelesség és a tudományos vizsgálatok kisebb-nagyobb károsodását idézheti elő. Talán nem árt, ha néhány példát megemlítek itt.

Schiller családi sírboltban volt eltemetve, koponyájának hitelessége felől mégis közel száz évig folyt a vita. II. Rákóczi Ferenc rodostói sírját emléktábla jelölte, csontvázának megmaradt részeit azonban kutya-csontok mellől kellett Török Aurélnak kiválogatnia. Mária királynénak Nagyváradon történészek által felásatott sírjából egy 18 éves lány és újszülött gyermek hiányos csontváza került hozzám tudományos vizsgálatra. Az aradi vesztőhelyen jó

---

¹ Forrás: Bartucz Lajos: Semmelweis négyszeri exhumálása. = Természet Világa, 1965. pp. 546–550.

szándékú laikusok által hetekig folytatott ásatásokból először ló csontokat küldtek hozzám azzal, nincsenek-e köztük a vértanúk csontmaradványai is. Székesfehérvárott 19 Árpád-házi király családtagjainak csontvázait a felismerhetetlenségig összetörte és összekeverte a csupán építészeti szempontból, antropológus jelenléte nélkül végzett ásatás. Katona Józsefnek és szüleinek sírját Kecskeméten kerítés övezte, amikor azonban az exhumálást vezettem, kiderült, hogy a kerítésen belül régebbi idegen sírok is vannak.

E néhány példából az is nyilvánvaló, hogy az exhumálási ásatás minden fázisa, kezdve már a sírok és koporsó keresésével, felnyitásával, folytatva a sírban in situ végzett legtüzetesebb megfigyelésekkel, az összes maradványok szakszerű megmentésével, elsősorban az ilyen munkálatokban tapasztalt antropológus illetékességébe tartozik.

Kérdés mármost, hogy Semmelweis esetében milyen indokok tették szükségessé ezt a tudományos exhumálást és a vele kapcsolatos személyazonossági vizsgálatot? Hiszen dízsír helyre temetett, névtáblával és márvány emlékkal megjelölt tudós férfi sírjáról és földi maradványairól volt szó!

Elsősorban azért, mert Semmelweis esetében háromszor végeztek a fent leírt laikus módon, antropológus jelenléte nélkül közönséges temetői exhumálást, illetve új sírba és koporsóba való áthelyezést. Ettől függetlenül azonban Semmelweis életével, betegségével, halálával kapcsolatban is felmerültek fontos problémák (kétszeri kartörés, szifilisz, elmebetegség, hydrokephalus, parálisis, gennyedékes vérmérgezés, kóros gennycsatornák osteomyelitis), amelyek tisztázása megkövetelte, hogy csontvázának maradványait a legépebb és leghitelesebb állapotban mentsük meg, hogy azokon a legkülönbözőbb tudományos vizsgálatok elvégezhetőek legyenek.

Mindenekelőtt feltűnő, hogy bár halálának idejét csaknem az összes források egyöntetűen 1865. augusztus 13-ra teszik – kivéve 1894-es sírtábláját –, halálának helye tekintetében mégis ötféle állítás került forgalomba. Ezek:

1. Döbling,²
2. Bécs, Niederösterreichische Irrenanstalt,³
3. K. K. Allgemeines Krankenhaus,⁴
4. Prof. Mildners Irrenanstalt⁵
5. Niederösterreichische Landes-Irrenanstalt.⁶

Halála után a bécsi kórbonctani intézetben az ilyenkor szokásos boncolást Rokitsansky igazgató, illetve Scheuthauer tanársegéd, a szövettani vizsgálatot pedig Meynert magántanár végezte. Sajnos, az eredeti kórházi kórtörténet, s a szövettani preparátum elveszett,⁷ s a boncjegyzőkönyv szövegi részének különböző közléseiben is kisebb eltéréseket állapított meg Haranghy professzor.⁸

A kórbonctani vizsgálat lefolytatása és a bécsi közkórházban lezajlott temetési szertartás után Semmelweis holttestét a schmelzi temetőben temették el. Az 1865. augusztus 16-án történt temetés, valamint a koporsóba helyezés és a sírba tétel közelebbi körülményeit azonban nem ismerjük.

---

² Presse, 1865. augusztus 16.

³ Semmelweis özvegye közlése, lásd: Budapesti Hirlap, 1906. október 2.

⁴ Alzersvorstadt-i lelkészi hivatal halotti bizonyítványa, 1865. szeptember 19.

⁵ Rokitsansky-intézet boncjegyzőkönyve, 1865. augusztus 14. Lásd: Haranghy László – Regöly-Mérei Gyula – Nyirő Gyula: Semmelweis betegsége. Szerk.: Hüttl Tivadar. Bp., 1965.

⁶ Schürer von Waldheim, Fritz: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken. Urteile der Mit- und Nachwelt. Wien–Leipzig, 1905.

⁷ Lásd: Haranghy László – Regöly-Mérei Gyula – Nyirő Gyula: Semmelweis betegsége. Szerk.: Hüttl Tivadar. Bp., 1965.

⁸ Lásd: uo.

Első exhumálására 26 év múlva, 1891 áprilisában került sor, amikor a bécsi hatóságok a schmelzi köztemető lezárását és kiürítését rendelték el. Semmelweis barátai, Markusovszky Lajos és Hirschler Ignác ekkor értesítették az özvegyet, hogy: „Itt az ideje is, az alkalom is hamvainak hazahozatalára”.

A schmelzi exhumálás, megállapításom szerint, 1891. április 15-én, a hamvak Budapestre szállítása április 16-án, a Kerepesi temetőben való ideiglenes földbe tétel pedig április 17-én, pénteki napon történt, ami kissé eltér a 'Semmelweis betegsége' című könyvben⁹ közölt adatoktól. Dr. Lehoczky-Semmelweis Kálmán ny. szülésztanár, valamint a Kerepesi temető vezetőjének, Kovács Józsefnek szíves közlése szerint a hamvakat a család óhajára a temető jobb oldali 109. sz. Walthier-féle családi sírboltjában helyezték el, ahol korábban elhunyt három gyermekének csontjai is pihentek.

Részletesebb adatokat sem a schmelzi exhumálásról, sem a budapesti temetésről nem sikerült kapnom. A Kerepesi temető könyveiben sem idevonatkozó bejegyzések, sem irattári adatok nincsenek. Pedig fontos lenne tudni, hogy Markusovszky és Hirschler, akik az 1891-es schmelzi exhumálásnál jelen voltak, a koporsót és a csontvázrészeket milyen állapotban és elhelyezésben találták, s milyen koporsóban szállították azokat Budapestre. Nagyon valószínű ugyanis, hogy 26 évi földben fekvés után az eredeti koporsó, melyben Semmelweiset 1865-ben eltemették, ekkor már nem volt olyan állapotban, hogy a Budapestre való szállítást sérülés nélkül elbírt volna.

Egyébként különös véletlen folytán az Orvosi Hetilap 1865. augusztus 20. 34. számában, amely Semmelweis halálát és bécsi temetését hírül adta¹⁰ jelent meg a helytartótanács rendelete, melynek 5. pontja szerint:

„A hulla átszállítása csupán légmentesen bezárt (beszurkolt) kettős koporsóban engedtetik meg egy külön egyén kíséretében, a hulla szállítása levél előmutatása mellett”.

A 6. pontban pedig elrendeli, hogy: „ha a hullának átszállítása a szomszéd tartományokba avagy külföldre kívánatik, a kormányzék az engedélyezést magának tartja fenn, mely esetekben a helyesen fölszerelt, s a megkívántató bizonylatokkal ellátott folyamodványok fölterjesztendők”.

Ezekből nyilvánvaló, hogy a schmelzi exhumálásnak és Semmelweis hamvai Budapestre szállításának is a hatósági előírások szerint kellett történnie, s annak a bécsi vagy budapesti levéltárakban valahol írásbeli adatai lehetnek.

Némi utalást csupán 'A Semmelweis-Emlék Végrehajtó Bizottságának Jelentése'-ben¹¹ találtam, amely közli, hogy:

„Az exhumálásnak tanúja volt az özvegy két barátja, akik szembe mertek nézni a felszínre került koponyával és akik a dicsőségben óriássá nőtt Semmelweis kevés földi maradványának kicsi koporsóba való átrakását ellenőrizték”.

Ebből egyfelől arra következtethetünk, hogy Semmelweis koponyáját, ha felfürészelve is, de jó állapotban találták, s másfelől, hogy a hamvakat ekkor helyezték abba a kisebb fémkoporsóba, amelyben az 1963-as exhumáláskor megtaláltuk. Hogy ugyanakkor készült-e a külső nagyobb koporsó is, az biztosan nem igazolható, de nagyon valószínű.

A budapesti sírba tételről megjelent közleményekből is tehetünk némi visszakövetkeztetést. Az Orvosi Hetilap 1891. április 19-én megjelent 16. számában pl. az április 17-ről keltezett „Vegyés” rovatban¹² azt olvassuk, hogy:

⁹ Lásd: Semmelweis betegsége. Bp., 1965. p. 49.

¹⁰ [Markusovszky Lajos]: Semmelweis I[gnác] F[ülöp] halála. = Orvosi Hetilap, 1865. 34. sz. p. 539. + [Markusovszky Lajos]: Semmelweis I[gnác] tanár emlékezete. = Uo. pp. 551–552. + „Semmelweis tanár tetemei...” = Uo. p. 554.

¹¹ Dirner Gusztáv (szerk.): A nemzetközi Semmelweis-émlék Budapesten. Bp., 1909. p. 10.

¹² Semmelweis holttestének elhelyezése a kerepesi temetőben. = Orvosi Hetilap, 1891. 16. sz. p. 200.

„Simmelweis holttestének elhelyezése a Kerepesi temetőben lapunk zártakor, péntek délben, a család határozott óhajta szerint egész csendben folyt le. A holttestet a bécsi köztemetőből csütörtökön szállították haza. Az egyszerű halotti imával történt sírba helyezésnél a családon kívül az egyetem rektora, az orvosi karnak, a Szt. Rókus-kórháznak és a budapesti kir. orvosegyesületnek néhány tagja volt jelen... Tervben van, hogy Simmelweis emlékére később megfelelő emlékünnepegy rendeztessék.”

A fentiekből több mint valószínű, hogy a budapesti sírba helyezéskor már sem a koporsó felnyitása, sem a hamvak orvosi vizsgálata nem történt meg, hanem a Schmelzben lezárt koporsót felbontatlanul helyezték el a Walthier-féle családi sírboltban.

Az Orvosi Hetilapban Kézmárszky által írt megemlékezés¹³ is csupán annyit közöl, hogy:

„Egy hét óta a nagy férfiúnak hamvait hazai föld takarja”. Nagyon fontos azonban problémánk szempontjából a következő kijelentése: „Mélyen meghatva állunk a kised, szinte gyermekies koporsó előtt, mely annak a maroknyi porát rejti, ki nagy szívével az egész emberiséget ölelte magához”.

Nagyon valószínű, hogy itt nem csupán Kézmárszkynek költői szárnyalású beszédéről, hanem valóban a normálisnál kisebb méretű koporsóról van szó, aminőket exhumálásoknál használnak. Megerősíti e feltevést az a tény, hogy az 1963. évi exhumálásakor az Embertani Intézetben a hamvakat kettős koporsóban találtam. A belső fémkoporsó 136 cm, a külső pedig 142 cm hosszú, tehát valóban gyermeki méretű volt. Mindebből joggal következtethetünk arra, hogy a hamvaknak gyermeki nagyságú kettős fémkoporsóba való helyezése még a schmelzi exhumálásakor történt, s a csontok a koporsóban már nem anatómiai helyzetben feküdtek. E kérdésre különben a későbbiekben még visszatérünk.

Simmelweis hamvainak 1891. április 17-én a Walthier-féle sírboltban való elhelyezését nyilvánvalóan mind a család, mind az egyetem csak ideiglenesnek tekintette. Erre vall nemcsak az Orvosi Hetilap említett híre,¹⁴ hanem főleg az a tény, hogy a kiküldött előkészítő bizottság programjába vette többek közt a fővárostól dízsír hely kieszközlését és országos gyűjtés alapján megfelelő emlékek felállítását is. Sőt, úgy látszik, már ekkor felmerült az újabb exhumálás gondolata is. A Simmelweis Emlékbizottság ugyanis 1891. július 14-ei ülésén tagjai sorába meghívta Dr. Gebhardt városi főorvost és Müller tanárt, a Rókus Kórház igazgatóját. Az elnök pedig bejelentette, hogy „Simmelweis porának a családi sírboltból való kiemelésére, s külön sírba tételére a család beleegyezését kinyerte”.¹⁵

Erre a második exhumálásra azonban a hatalmas program megvalósítása körül felmerült nehézségek, a gyűjtések lassú menete, s a kellő ünnepélyességű alkalom kivárása miatt csak 1894 áprilisában került sor. Ez az alkalom a VIII. nemzetközi közegészségügyi és demográfiai kongresszus volt, melynek 1894. szeptember 2-án tartott délutáni ülését teljesen Simmelweis emlékének szentelték, s a dízsír helyen felállított márvány emlékművet is felavatták. A hamvakat tehát jóval előbb kellett a dízsír helyre, a 21-1-150/151. sz. sarokparcellába átszállítani és földbe helyezni. Meglepő, hogy erről a második, most már hazai földben végzett fontos exhumálásról az Orvosi Hetilap¹⁶ csupán négysoros hírben számolt be. Azt írta ugyanis, hogy:

„Simmelweis hamvainak áthelyezése ideiglenes sírjából végleges helyére f. hó 21-én reggel 8 órakor történt egészen szűk körben. A család tagjain kívül jelen voltak az egyszerű ünnepélyen Kézmárszky tnr., Tauffer tnr., a főváros részéről Schermann dr.”

¹³ Kézmárszky [Tivadar]: Simmelweis. = Orvosi Hetilap, 1891. 17. sz. p. 210.

¹⁴ Orvosi Hetilap, 1891. 16. sz. p. 200.

¹⁵ Orvosi Hetilap, 1891. 29. sz. p. 366.

¹⁶ Orvosi Hetilap, 1894. ápr. 24.

Ebből az derül ki, hogy a 'Semmelweis betegsége' című könyvben¹⁷ közölt második exhumálási dátum téves, mert az áthelyezés nem április 24-én, hanem 21-én történt, mégpedig tisztiorvos jelenlétében. Ebből nagyon valószínű, hogy a kettős fémkoporsót, melyben a hamvakat 1891-ben Bécsből Budapestre szállították, most felnyitották, s így lehetőség volt arra, hogy a Walthier-féle sírboltban fekvő korábbi csontvázakkal keveredés történjék. Ezt látszanak megerősíteni az 1963-as exhumáláskor Semmelweis csontjai közt talált gyermekcsontok is.

Erről a második exhumálásról a Semmelweis Emlékbizottság Jelentése¹⁸ közöl igen hiányos, sőt több részletében teljesen téves adatot. Így pl. 1894 helyett 1893-at ír. Téves az a szövegezés, hogy „A koporsóra vörösréz táblácskát erősítettünk”, mert két vörösréz tábla a kőszarkofág alatt levő nagy márványkocka két oldalán volt vastag csavarszögekkel felerősítve, amit egykorú fényképekről is megállapíthatunk. De a réztáblák súlya (külön-külön 16 kg), nagysága (16×23 cm), vastagsága (4 mm) és szövege is kizárja, hogy koporsófeliratnak készültek volna. Egyébként a fémkoporsón nem is voltak ilyen felerősítésre szolgáló lyukak. Ami pedig a réztáblák szövegét illeti, amelynek itt okmányyszerű hitelességének kellene lennie, egyfelől téves dátumokat tartalmaz, másfelől a Jelentés szövege 7 pontban, összesen 77 betűvel tér el a réztáblák eredeti szövegétől. Ekkora felületesség a Semmelweis halála és betegsége körül felmerült egyéb hiányosságokat és tévedéseket is érthetőbbé teszi.

Semmelweis harmadik exhumálása 1929. november 23-án folyt le, amikor nemcsak a koporsót, hanem magát a márvány síremléket is a 21–1–150/151. parcellából a 2/34–1–1. parcellába, illetve sírba helyezték át. Ezt az áthelyezést Kovács József temetővezető szíves közlése szerint az tette szükségessé, hogy a 30 éves határidő lejárt, s a neves halottakat az ún. „művész-író” parcellába szállították át. Mivel ez csak belső áthelyezés, nem pedig igazi exhumálás volt, a koporsót fel sem nyitották. Ellenben a már ekkor erősen összelapult és korrodált fémkoporsót felső és alsó végén erős vaspántokkal vették körül, hogy az átszállítás biztonságosabb legyen. Sőt, ekkor a megsérült márványemlékről a két réztáblát is levették és vastag dróttal a koporsóra erősítették, s ilyen állapotban kerültek azok elő az 1963-as exhumálás alkalmával. A vörösréz táblákon ma is látható a négy erős csavar és az erőszak nyoma, mellyel 1929-ben a márványtömből lefeszítették.

Ilyen előzmények után került sor Semmelweis negyedik, ez idő szerint utolsó exhumálására, illetve a Kerepesi temetőben levő 2/34–1–1. sz. sírhelye felbontására. Az exhumálást Dr. Semmelweis-Lehoczky Kálmán ny. szülészetanár kérte a család nevében. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár igazgatójának, Palla Ákosnak vezetésével kiküldött bizottság a temető vezetőjének jelenlétében 1963. november 6-án, reggel ½ 9 órakor leemeltette a Semmelweis síremlékét alkotó kőszarkofágot és márvány síremléket, s megállapította, hogy alatta 60 cm mély téglalapzat foglal helyet. Majd a talajban 120 cm mélyen leásván, a síremlékre haránt irányban fekvő, 142 cm hosszú, 50 cm széles és átlag 35 cm magas, több helyen erősen összelapult és korrodált ólombádóg koporsót talált. Ezt az ellentétes irányú elhelyezést az magyarázza, hogy a nagy súlyú síremlék a puha talajban könnyen lesüppedhetett volna.

A kiemelt fémkoporsót a Fővárosi Temetkezési Intézet még aznap délelőtt a vezetésem alatt álló Egyetemi Embertani Intézetbe szállította, ahol hivatali szobámban a bizottság elnöke felkért a koporsó felnyitására, tartalmának megállapítására, a hamvak tartósítására és tudományos megvizsgálására. Mivel a bizottság látni és hitelesíteni óhajtott a koporsó tartalmát, utasításomra az intézet laboránsa, Tóth Pál bádógollóval megkezdte a többszörösen belapult koporsó felnyitását, ami azonban csak igen nehezen, a súlyos koporsó ide-oda

---

¹⁷ Haranghy László – Regöly-Mérei Gyula – Nyirő Gyula: Semmelweis betegsége. Szerk.: Hüttl Tivadar. Bp., 1965. p. 49.

¹⁸ Dirner Gusztáv (szerk.): A nemzetközi Semmelweis-émlék Budapesten. Bp., 1909. p. 35.

mozgatásával és rázkódtatásával mehetett végbe. Egyórai munkával sikerült felválni és széjjelfeszíteni a koporsó felső lapját, amikor kiderült, hogy azon belül 136 cm hosszú, 35–47 cm széles és 16–18 cm magas, ugyancsak ólombádóg koporsó foglal helyet erősen összelapított és korrodált állapotban. Ennek szintén igen hosszúságú és erős mozgatással járó felnyitása után a következőket állapíthattam meg:

A koporsó felső végének közepén felnőtt férfi felfürészelt koponyája feküdt mesterséges elhelyezésben az állkapocsra téve, szembenező arccal, minden oldalról kevert földdel, téglá- és malterredékekkel fedve. Ilyen helyzetben halott sohasem fekszik, mert akkor fejét erősen fel kellene emelnie. Látszott, hogy kézzel helyezték el a koponyát. A koporsó többi része szintén teljesen ki volt töltve felnőtt férfi csontvázának a legnagyobb összevisszaságban heverő csontvázrészével, s közöttük különböző minőségű nedves földdel, homokkal, kisebb-nagyobb kavics-, téglá- és malterdarabokkal. Ebből nyilvánvaló volt, hogy kézzel csupán a koponyát tették be a koporsóba, míg a többi részeket nedves földdel keverve lapáttal hányták bele, sőt a felső réteget laposra is veregették. Ez a gyors hatósági exhumálás megszokott módja.

Abból, hogy a koporsóban az összehányt csontokkal keverve vegyesen homokos, sárgás agyagos és sok rothadó anyagot tartalmazó feketés föld, továbbá kavics-, malter- és tégladarabok is voltak, kétségtelen egyfelől, hogy a koporsót többször felnyitották, s abba az exhumálási hely talajából került különböző összetételű földanyag, másfelől, hogy az egyik exhumálás a koporsófelnyitás nedves kriptában történt, ahonnan a malter- és tégladarabok származtak. Ilyen szempontból elsősorban a Walthier-féle családi sírbolt jöhet számításba, s nyilván onnan származnak a gyermekcsontok és a vékony deszkájú koporsó darabjai, valamint a gyékény és fekete terítőrojtok.

Mivel nemcsak a koporsóban levő föld, de az összes csontok is igen nedvesek voltak és korhadtnak látszottak, s mivel a koponyán repedéseket és töréseket vettem észre, féltő volt, hogy a gyors kiszedés a csontokon a tudományos vizsgálat szempontjából fontos jellegeket elpusztíthat, ezért kértem a bizottságot, hogy a további bolygatástól álljon el, és több napi fokozatos szárítás után, nyugodtan, óvatos munkával magam folytathassam az exhumálással kapcsolatos munkákat, annál is inkább, mivel az eddig megállapítottak máris kétségtelenül igazolták, hogy tényleg Semmelweis földi maradványaival van dolgunk.

E szempontból igen fontos hitelesítő bizonyíték került elő a csontoknak a fémkoporsóból való kiszédése után, amikor Tóth Pál laboránst megbízta, hogy az egymásra lapult és nehezen mozgatható két fémkoporsó lapjait feszítse széjjel. Ekkor kiderült, hogy a belső kisebb koporsó külső oldalának közepére a mellékelt képen látható, kis ovális alakú, 1 mm vastag 77×143 mm méretű, gyengén meghajlított vörösréz névtábla volt két szöggel ráerősítve. E vörösréz táblácska alakja, vékonysága, kicsinysége, belevéselt németes szövege kétségtelenné teszi, hogy eredetileg nem koporsóra készült, mert ahhoz túl kicsiny, hanem Semmelweis bécsi sírkeresztjének felirata volt, s csak az 1891-es schmelzi exhumálás alkalmával került a kisebb fémkoporsó külső oldalára. Viszont a homorú oldalán látható nagy korróziós foltjai és érdességei a 72 éves földben fekvést igazolják. Ez a kis névtábla tehát Semmelweis hamvainak egyik legfontosabb hitelesítője lett, s végigkísérte őt az 1865. évi temetéstől négyszeri exhumálás veszélyein keresztül, a budapesti Embertani Intézetben 1963 novemberében történt koporsófelnyitásáig.

A rendelkezésemre álló hely és idő korlátozott volta miatt mellőzöm itt a csontok exhumálásával, tartósításával, tudományos vizsgálatával kapcsolatos további munkálatok leírását, s csupán a csontváz néhány hitelesítő adatára térek még ki.

A csontváz antropológiai jellegei közepes (165 cm körüli) termetű, igen vaskos csontú, zömök alkatú, széles vállú, relatíve hosszú törzsű, széles medencéjű, jól fejlett izomzatú, relatíve hosszú karú és alszárú, metrikusan és funkcionálisan erősen jobb kezű, kerek fejű (brachykran), aránylag nagy, széles, magas agykoponyájú, széles (euryprosop) és kissé

prognath arcú közepes orrú (mesorrhin), 50 év körüli, jellegzetesen férfias típusú egyénre vallanak, s teljesen egyeznek a Semmelweisről életrajzi adatokban, képekben, boncolási jegyzőkönyvekben megmaradt személyi adatokkal. Semmelweis csontvázának további hitelesítő adatai a 100 éves földben fekvésnek teljesen megfelelő megtartási állapot és patina, a halotti boncolás alkalmával vízszintesen felfűrészelt koponya, az ágyékcsigolyák kivételével cranio-caudalis irányban felfűrészelt gerincoszlop, a jobb felkarcsont alsó felén látható, törésből eredő forradás, a kézközépcsontok gennycsatornái és kimaródásai stb.

A csontváz jellegei között azonban olyanok is megállapíthatók, amelyek a személyazonossági hitelesítésen túl egyfelől a normálistól eltérő szélsőségesebb variációt, másfelől határozottan kóros elváltozásokat jelentenek és Semmelweis betegségével hozhatók több-kevesebb kapcsolatba. Ezekkel 'Semmelweis betegsége az antropológiai adatok tükrében' című cikkemben fogok részletesebben foglalkozni.

Itt még csupán annyit jegyzek meg, hogy a Semmelweis koporsójában talált gyermekcsontok vizsgálataim szerint két egyénhez, egy újszülött és egy félév körüli kisgyermek csontvázához tartoznak. Győry Tibornak Semmelweis családjára vonatkozó kutatásai alapján¹⁹ az 1858. október 15-én egy napos korában elhunyt Ignác és az 1860. március 15-én négy hónapos korában elhalt Mária csontmaradványaival azonosíthatók, kiket Semmelweis nagyon szeretett, s vagy a család kegyelete, vagy a Walthier-féle sírboltban végzett nem tudományos exhumálás juttatott az ő koporsójába, az egyébként is teljesen összekevert csontvázrészek közé.

A Semmelweis hamvainak négyszeri exhumálásával kapcsolatban szerzett tapasztalatok egyúttal újabb bizonyítékai annak, hogy a tudományos exhumálás milyen körültekintő és sokoldalú munkát igényel.

---

¹⁹ Győry Tibor: Semmelweis Ignác származása. = Századok, 1906. pp. 767–769.